SERMAYE VE EMEK ARASINDA: GOLDTHORPE VE WRIGHT'IN SINIF YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Cengiz YANIKLAR*

ÖZ

Bu çalışma, Goldthorpe'un yeni Weberci ve Wright'in yeni Marksist sınıf yaklaşımlarını ele almaktadır. Çalışmanın amacı bu yaklaşımların sosyolojide sınıf çözümlemeleri ile ilgili temel kuramsal gelenekleri ne dereceye kadar yansıttıklarını tartışmak ve bunların sahip oldukları bazı sınırlılıklara dikkat çekmektir. Bu çerçevede çalışmanın ilk ve ikinci kısmında sırasıyla Goldthorpe'un ve Wright'ın sınıf şemaları irdelenerek bunların modern kapitalist toplumlardaki sınıf süreçleri ve sınıf yapısına ilişkin alternatif kavramlaştırmalarına değinilecektir. Bu çalışmada vurgulanacağı gibi, farklı kuramsal yaklaşımları temsil etmelerine rağmen, özellikle "orta sınıf", "beyaz yakalı" gibi emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının sınıfsal konumlarına ilişkin çözümlemeler Goldthorpe ve Wright'ın ortak gündemini oluşturmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, bunların yaklaşımlarının sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ihmal ettiğini dolayısıyla da, sınıf çözümlemelerinin ve sınıf kategorilerinin cinsiyet özellikli bir karakter taşıdığını vurgulayacağız. Çalışmanın sonuç kısmında, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımları ve sınıf şemalarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Goldthorpe, Wright, Sınıf Analizi, Sınıf Şemaları, Toplumsal Cinsiyet.*

BETWEEN CAPITAL AND LABOUR: A CRITICAL ASSESSMENT ON GOLDTHORPE'S AND WRIGHT'S APPROACHES TO CLASS

ABSTRACT

This study deals with Goldthorpe's neo-Weberian and Wright's neo-Marxist class approaches. The purpose of this study is to discuss the extent

---

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

to which these theories represent the two major theoretical traditions of class analysis in sociology and to attract attention to some of the limitations that they possess. In this context, in the first and second part of the study, by examining Goldthorpe's and Wright's class analysis respectively, their alternative conceptions of class structure and class processes in modern capitalist societies are discussed. Although, Goldthorpe and Wright have been taken to represent very different theoretical approaches, their analysis of class positions of those between capital and labour such as "middle class" and "white collar" constitute their common agenda. In the third part of this study, it is emphasized that Goldthorpe's and Wright's approaches neglect class and gender interaction and therefore, their class analysis and class categories possess a gender-specific character. In the conclusion part of this study, a general assessment is made about Goldthorpe's and Wright's approaches and class schemes.

Key Words: *Goldthorpe, Wright, Class Analysis, Class Schemes, Gender.*

GİRİŞ

Sınıf, en geniş şekilde kullanılan ve uzun zamandan beri sosyolojik çözümlemelerin merkezinde yer alan bir kavramdır (Edgell, 1993). Diğer taraftan, tamamen farklı varsayım ve temellere dayandırılması ve üzerinde nihai bir fikir birliğinin olmaması nedeniyle sosyologlar sınıfı "zorunlu olarak tartışmalı" bir kavram olarak kabul etmektedirler (Calvert, 1982). Gerçekten de karmaşık ve sürekli değişen doğası nedeniyle yaşanan ilişkiler silsilesi ve bir kategori olarak sınıfın tanımını yapmanın zorluğu sıkça değinilen bir konudur. Birçok tartışmada yansımaları görüldüğü gibi, sınıfların birbirlerinden nasıl ayrıştırılabileceği ve hangi kriterlere göre değerlendirilebileceğine ilişkin olarak da benzer bir sorun vardır. Bunun bir sonucu olarak, sosyologlar arasında evrensel olarak kabul edilen ne bir sınıf tanımı, ne de sınıfların nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin bir yöntem vardır. Ancak yaklaşımların çok büyük bir çoğunluğu, on dokuzuncu yüzyılda endüstriyel kapitalizmle birlikte ortaya çıkan köklü değişimleri konu edinen Marx ve Weber'in çalışmalarından kaynaklanan iki kuramsal gelenek içerisinde yer almaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik kaynakların eşitsiz bir şekilde dağılımıyla ilişkilendirilen sınıfları, sosyal değişmeyi etkileyen gerçek gruplar olarak kabul ederek üretim ve sömürü ilişkilerinin nesnel yapısı içinde çözümlemeye çalışan Marksist yaklaşımlar; ikincisi ise, eşit olmayan maddi kaynaklara ve birbiriyle rekabet eden çıkarlara sahip geniş insan gruplarına tekabül eden sınıfları piyasa ilişkilerinin bir sonucu olarak ele alan Weberci yaklaşımlardır. Bu temel kuramsal gelenekler

içerisinde temel belirleyicilerin neler olduğuna ilişkin görüşlerin farklılaşınasına rağmen, sınıflar ekonomik koşullara göre tanımlanmaktadır.

Yaygın bir görüşe göre, özellikle son yarım yüzyıl içinde sınıf yapısı o kadar hızlı ve radikal bir şekilde değişmiştir ki, sınıflarla ilgili eski çerçeveler artık uygulanabilirliğini yitirmiştir. Dolayısıyla, yukarıda sözü geçen iki gelenek içinde kalanlar, Marx'ın ve Weber'in sınıflarla ilgili düşüncelerini ve kavramlarını daha da geliştirmeye ve sınıf yapısının değişen doğası karşısında yeniden uyarlamaya çalışmışlardır. Pratikte Marksist ve Weberci çerçeveler arasındaki farklılıklar araştırma prosedürlerinin detaylarında da görülür (Marshall vd., 1988: 18). Bu, sırasıyla Weberci ve Marksist gelenekleri temsil eden Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının ele alınmasıyla ortaya konulabilir. Güncel ampirik araştırmalarda kullanılan kuramsal temele dayalı sınıf şemalarının gelişmesini etkileyen bu iki yazar, sınıf konumlarına ilişkin en detaylı ve sistematik açıklamaları sunmuşlardır. Ayrıca, sınıf analizi söz konusu olduğu kadarıyla, bunların inşa ettikleri şemaların mevcut en iyi şemalar oldukları kabul edilir (Scott, 1996; Saunders, 1990). Yüzeysel de olsa "yaşam tarzları" ve bunlarla özdeşleştirilen sosyal tutumların göstergelerini sunan bu şemalar, aynı zamanda endüstriyel toplumların doğası ve gelecekteki yörüngelerini (Wright ve Martin, 1987) ya da Marx ve Braverman'ın "proleterleşme" (Rose vd. 1987) ve "burjuvalaşma" süreçleriyle ilgili argümanları test etmede kullanılmış ve bazı kuramsal tartışmalara kanıtlar sağlamıştır. Ayrıca, bunlar, sosyal bilimlerin farklı alanlarında ve oldukça geniş sosyal bağlamlarda, sözgelimi, sosyal politika, oy verme davranışı, eğitsel başarı, toplumsal mobilite ve pazar araştırmalarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.[1] Bununla birlikte, bu yaklaşım ve şemalar bazı önemli sınırlılıklara da sahiptir. Sınıf çalışmalarına katkı amaçlı olarak, ampirik araştırmalarda ortaya çıkabilecek bu sınırlılıklara da değinerek, makalenin

[1] Bu şemalar haricinde sınıf çözümlemelerinde kullanılan farklı şemalar mevcut olmasına rağmen bunların bir kısmı kuramsal temellerden yoksundur ve sağduyuya dayalı bir bilgi çerçevesinde ortaya konmuştur. Bir kısmı da, sınıf ayrışmaları hakkında sistematik ve detaylı bir açıklama sunmamaktadır. Bu konu ile ilgili bir değerlendirme için, bkz; Crompton ve Gubbay (1993). Türkiye'ye sınıf çözümlemelerine ilişkin hatırı sayılır bir literatür olmasına karşın ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğunun tikel bir sınıf ya da sınıf kategorileri üzerinde yoğunlaştığını ifade etmek gerekir. Bazı çalışmalar için, bkz; Altuntaş (2008); Belek (1999); Demir (1995); Erbaş (1993); Akdemir ve Odman (2008); Koçak (2008); Yılmaz (2008). Buna karşılık, genel olarak, özgün bir şema geliştirme konusunda yeterli çabaların olmadığı da söylenebilir. Türkiye'ye özgü sınıf şemaları geliştirme çabalarına örnek olarak Boratav'ın (1995) "*İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*" adlı çalışması gösterilebilir. Buna, sınırlı da olsa Aktaş'ın (2001) "*Sınıf Şemaları ve Sınıf Analizleri: Türkiye Örneğine Ampirik bir Yaklaşım*" adlı çalışmasını da ekleyebiliriz.

ilk kısmında Goldthorpe'un, ikinci kısmında ise Wright'ın yaklaşım ve şemalarının bir taslağını sunmaya ve bunları temsil ettikleri Marksist ve Weberci gelenekleri temel alarak eleştirel bir açıdan ele almaya çalışacağız.

Birçok bakımdan farklı olmalarına rağmen bu iki yaklaşımın ortak bir özelliği, kapitalist toplumlarda hızla genişleyen "orta sınıf", beyaz yakalı" gibi emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının sınıfsal konumlarına ilişkin çözümlemeler üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının bir diğer ortak özelliği, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ihmal etmesi, dolayısıyla da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sınıf ayrılıkları bakımından açıklamada verimli olmamasıdır. Makalenin üçüncü kısmında ele alacağımız gibi, sınıf çözümlemesinde analiz birimi olarak ailenin kabul edilmesi Goldthorpe'un yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan Wright, sınıf çözümlemesinde ailenin değil bireyin temel birim olduğunu kabul etmesine karşın Goldthorpe gibi, sınıf çözümlemesinin toplumsal cinsiyetten çok sınıfla ilgili olduğu görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

Çalışmanın son kısmında, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımları ve sınıf şemalarıyla ilgili genel bir değerlendirmeye yapacağız. Bu değerlendirme, genel olarak Weberci ve Marksist gelenekleri temsil etmelerine karşın, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının kimi bakımlardan bu geleneklerden uzaklaştıklarına ve şemalarının bazı sınırlılıklarına dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu kısmında, dünyanın farklı ülkelerinde yaygın bir şekilde kullanılan bu şemaların Türkiye'deki uygulanma olanakları hakkında kısa bir değerlendirmeye de yer vereceğiz.

Goldthorpe'un Yeni Weberci Yaklaşımı ve Sınıf Şeması

Weber sınıf ilişkilerinde birçok olanaklı farklılaşma kaynağını sunmasına ve oldukça fazla sayıda sınıf konumunun varlığına işaret etmesine rağmen, gerçekte bunlar hakkında sistematik bir çalışma ortaya koymamıştır. Çalışmalarında Weber'in kuramını temel alanlar da, sınıf konumları hakkında sistematik bir açıklamayı nadiren sunmuşlardır. Sözgelimi, Parkin'e göre, sınıf konumları pazarlanabilir nitelikteki vasıfların ve mülkiyetin dağılımından kaynaklanan meslek kategorileridir. Belli meslekleri icra edenler farklı yaşam şanslarına sahip olurlar. Mülkiyet ve vasıfların talebe nazaran kıt olduğu durumlarda bu kaynaklara sahip olanlar piyasada daha yüksek bir pazarlama gücünü ellerinde bulundururlar (1972: 21). Ancak Parkin sınıf konumlarıyla ilgili gördüğü mülkiyet ve vasıfları yaşam şanslarının belirleyicisi olarak kabul etmesine ve piyasa ilişkileri

temelinde bunların farklılaştırıcı etkilerini görmesine rağmen, potansiyel sınıf konumlarıyla ilgili detaylı bir açıklama sunmamıştır.

Giddens'ın sınıf konumlarına ilişkin Weberci yaklaşıma getirdiği etkileyici yorumları da, yalnızca sınırlı bir şema ortaya koyabilmiştir. Giddens (1973) mülkiyet, bilgi formlarını, vasıfları ve salt emek gücünü, kapitalist toplumlarda sınıf konumlarını ortaya koyan temel "piyasa kapasiteleri" olarak kabul etmiştir. Buna karşın, bu noktada sınıf konumlarına ilişkin çözümlemesini devam ettirmemiş ve çağdaş toplumlarda üst, orta ve işçi sınıfının temellerini oluşturduğunu varsaydığı yalnızca üç sınıf konumunu belirlemiştir.

Diğer taraftan, Goldthorpe sınıf konumlarının belirlenmesine yönelik daha detaylı ve sistematik bir yaklaşım ortaya koymuştur. Goldthorpe için sınıf çözümlemesinin başlangıç noktası, öncelikle bir sınıf şemasının inşa edilmesidir. Bu çerçevede, uzun yıllar boyunca Britanya'da gerçekleştirdiği toplumsal mobilite araştırmalarını temele alarak yedi maddeli bir şema geliştirmiştir. Goldthorpe'a göre, bu yedi kategori, "üyeleri, eldeki kanıtlar ışığında, bir yanda gelir kaynakları ve düzeyleri, ekonomik güvence ölçüleri ve ekonomik ilerleme olanakları (piyasa konumu), diğer yanda ise içinde bulundukları üretim süreçlerini yöneten otorite ve denetim sistemi içindeki yerleri, dolayısıyla işlerini ve rollerini yerine getirirken sahip oldukları özerklik (çalışma konumu) temelinde birbiriyle karşılaştırılabilecek olan mesleki kategorileri" (1980: 32) bir araya getirmiştir.

Piyasa ve çalışma konumundan söz edilmesi, açık bir şekilde Goldthorpe'un Marksist sınıf kuramından çok Weberci bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan aşağıda tartışılacağı gibi, Weberci sınıf yaklaşımının üzerinde yeterince durmaması ve bu nedenle sınıf modelini kuramsal açıdan tam anlamıyla izah etmemesi bazı durumlarda onu yalnızca bir etiket olarak kullandığını ima etmektedir. Goldthorpe'un sosyolojisinin temel bütünlüğü, sınıf yapısındaki uzun dönemli değişmelere ilişkin liberal ve Marksist kuramların sistematik bir şekilde test edilmesiyle ortaya konulmuştur. Ancak bunu gerçekleştirmede kendi sınıf modelini açıklama ve detaylarını sunmaktan ziyade elindeki verilere çok daha fazla dayanmıştır.

Goldthorpe'un şeması birkaç versiyona sahiptir. Yedili sınıf şeması, Sınıf I' den Sınıf VII' ye kadar numaralandırılmıştır. Bu şemada, Sınıf I ve II profesyonelleri, idareci ve yetkilileri, büyük sanayi kuruluşlarındaki yöneticileri, büyük mülk sahiplerini, üst düzey teknisyenleri ve beyaz yakalı çalışanların amirlerini içermekte ve bunlar hizmet sınıfı olarak adlandırılmaktadır. Sınıf III ve V, üst düzeydeki rutin beyaz yakalıları, alt

düzeydeki rutin, kol emeği kullanmayan çalışanları, küçük burjuvaziyi, çiftçileri ve küçük toprak sahiplerini, birincil üretim alanındaki kendi başına çalışanları, alt düzey teknisyenleri, kol işçilerinin denetçilerini içermektedir. Sınıf VI ve içerisinde sektörel bir ayrımın yapıldığı Sınıf VII ise vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız mavi yakalı çalışanları kapsar (Goldthorpe, 1980: 19-19). Yarı vasıflı ve vasıfsız işçilere tekabül eden Sınıf VII, tarım alanları dışındakiler ve içindekiler olmak üzere sektörel olarak bölünmüştür.

Farklı bir açıdan bakıldığında, hizmet sınıfı büyük mülk sahipleri ile mülk sahibi olmayan beyaz yakalı çalışanları içermektedir. Ara sınıflar hem mülkiyetsiz ve mülkiyetli sınıfları hem de beyaz yakalı ve mavi yakalıları içermesinden dolayı en azından iki açıdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Şemaya göre işçi sınıfı yalnızca mülkiyetsiz mavi yakalı çalışanları içermesinden dolayı tek "saf" sınıftır (Edgell, 1993: 29). Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, şema aslında 11 sosyal sınıfı belirlemektedir. Ancak, böylesine rafine edilmiş bir farklılaşma sistemini yansıtan şemayı, birçok ampirik çalışmada uygulamaya koymak olanaklı değildir. Pek çok durumda örneklemin nicelik ve niteliğine bağlı olarak 11'li sınıf şeması 7'li, 5'li hatta 3'lü sınıflara indirgenmektedir. Sözgelimi, sınıf şemalarının Türkiye'de sınıf tutumu ayrışmalarını sergileyebilme yeteneklerini tartışan Aktaş (2001) ve yerel bir tabakalaşma sistemini çözümlemeyi amaç edinen Yanıklar (2001), Goldthorpe'un 7'li sınıf şemasını kullanmıştır. Ancak ampirik kolaylık açısından bu şema ne kadar çok indirgenirse, sınıf çözümlemesi de kaçınılmaz bir şekilde daha az duyarlı ve belirsiz hale gelmektedir. Goldthorpe'un sınıf şemasından kaynaklanan bazı sorunlar gerçekte bu indirgemeden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Goldthorpe'un 7 maddeli sınıf şemasıyla ilgili eleştirel yorumlar getirirken bu durumu göz önüne almak gerekiyor.

Tablo 1: Goldthorpe Sınıf Kategorileri*

I. Üst düzey profesyoneller, idareciler ve yetkililer; büyük sanayi kuruluşlarındaki yöneticiler, büyük mülk sahipleri
II. Alt düzey profesyoneller, idareciler ve yetkililer, üst düzey teknisyenler, küçük sanayi kuruluşlarındaki yöneticiler, kol emeği kullanmayan çalışanların amirleri
IIIa. Üst düzeydeki (idari ve ticari) rutin, kol emeği kullanmayan çalışanlar
IIIb. Alt düzeydeki (satış ve servisler) rutin, kol emeği kullanmayan çalışanlar
IVa. İşçi çalıştıran küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar vb.
IVb. İşçi çalıştırmayan küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar vb.
IVc. Çiftçiler ve küçük toprak sahipleri; birincil üretim alanındaki diğer kendi başına çalışan işçiler
V. Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri
VI.Vasıflı kol işçileri
VIIa. Yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri (tarım, vb. alanları dışında)
VIIb. Tarım işçileri ile birincil üretim alanındaki diğer işçiler

*Tablo bir bütün olarak 11'li sınıf şemasını, kesikli çizgiler dikkate alındığında ise 7'li sınıf şemasını göstermektedir.

Goldthorpe sınıf şemasının hiyerarşik görülmemesini, daha çok sınıf ilişkileri yapısının bir yansıması olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Erikson ve Goldthorpe 1992: 44). Ancak bu, eleştiriye açık bir noktadır. Şema klasik hiyerarşik sınıf şemalarıyla benzerlik göstermekte

ve bu durum, tabloda gözlenebileceği gibi, sınıflar numaralandırılınca belirgin hale gelmektedir.

Yukarıdaki satırlarda işaret ettiğimiz gibi, Goldthorpe'un sınıf şeması, ilk etapta benzer "piyasa konumu" ve "çalışma konumu"nu paylaşan bireylerden oluşan mesleki gruplandırmaların bir araya getirilmesini amaçlar. Piyasa konumu istihdam koşulları ile (örneğin gelir düzeyi ve kaynağı), çalışma konumu ise üretim süreçlerindeki kontrol ve otorite ile ilgilidir. Bu bağlamda mesleğin kendisi piyasa konumunun bir göstergesi olarak ele alınmakta ve istihdam durumu çalışma konumuyla eşitlenmektedir. Bu yaklaşım tipik olarak işyerinde benzer otorite ve özerklik düzeylerini paylaşanların yanı sıra benzer yaşam şanslarına ve emek piyasasındaki konumları dolayısıyla ortak ekonomik çıkarları paylaşan insan gruplarını belirlemeye yöneliktir. Diğer taraftan, Weber'den miras alınan "piyasa konumu" kavramı, Goldthorpe tarafından tutarlı bir şekilde uyarlanmamıştır. Bu nedenle, modelin benzer piyasa konumlarına sahip sınıf konumlarını bir araya getirip getirmediği tartışmaya açık kalmıştır. Kendi başına çalışanlar (self-employed) hizmet sınıfında ya da "ara" sınıflar içinde yer alabilmektedir. Esasen bazı ampirik çalışmalar kendi başına çalışanlar ile istihdam edilenlerin farklı yaşam şanslarına sahip olduklarını, dolayısıyla da bunlar arasında bir ayrımın yapılması gerektiğini önermektedir. Örneğin, Yanıklar'ın (2001: 79) çalışması, gelirin miktarı ve toplumsal mobilite olanakları gibi yaşam şanslarının öğeleri göz önüne alındığında bu kategoriler arasında farklılıklar bulunduğuna dikkat çekiyor. Öte yandan kendi başına çalışanlar ile çalışanları ayırmanın önemini vurgulamasına rağmen, Goldthorpe kuramsal modelinde böyle bir ayrıma ilişkin çok az bir açıklama sunmuştur. Ayrıca çalışma konumu, bir yanda kol emeği kullanmayan çalışanların amirleri ile kol işçilerinin denetçileri, diğer yanda rutin beyaz yakalılar arasında bir ayrım yapılabilmesi amacıyla klasik bir tarzda ele alınmıştır. Kuramsal açıdan bu durum önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasa da, mesleklerin sınıflandırılması söz konusu olduğunda uygulama açısından sınıf şemasının kısa versiyonunda bazı güçlükleri beraberinde getirmektedir (Marshall vd., 1988: 55).

Goldthorpe'un sınıf şeması konfigürasyonunun karmaşıklığı her zaman için bir dizi eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirmenlerinin çoğu için piyasa ve çalışma konumlarının nasıl belirleneceğine dair yeterli açıklamaların olmaması sorunsal bir nitelik taşımakta ise de, bu sorun Goldthorpe'un (1995) "The Service Class Revisited" adlı makalesinde, sınıf şeması geliştirmedeki görüşünü daha özgül bir şekilde ortaya koymasıyla açığa kavuşturulmuş gibidir. Goldthorpe bu makalesinde, sınıf konumlarının "çalışma ilişkileri"ne (employment relations) göre farklılaştığını

vurgulayarak yaklaşımını basitleştirmeye ve açıklığa kavuşturmaya çalışıyor. Bu çerçevede, şemanın dayanağının "emek piyasaları ve üretim birimleri içindeki konumları farklılaştırmak, ya da daha özelde... bu konumların gerektirdiği çalışma ilişkileri temelindeki bir ayrıma gitmek" (1993: 37) olduğunu dile getiriyor. Dolayısıyla, sınıflara ilişkin temel ayrımlar çalışma ilişkilerinin farklı formlarına dayalıdır. Onun bu yeni formülasyonu, sınıf konumlarını belirleyen etkenlerin işteki roller veya bireylerin sahip olabileceği özerkliğin ya da otoritenin derecesi değil, çalışma ilişkileri olduğu görüşünü ön plana getirmeye, dolayısıyla da sınıf şemasının mesleklere dayalı olduğu "yanlış" anlayışını yıkmaya çalışır.

Goldthorpe'un sınıf modeliyle ilgili temel kuramsal varsayımların belirsizliği sınıfların sınıflandırılmasına ilişkin betimlemelerde kendini göstermektedir. Sözgelimi, Ahrne'nin (1990: 68) işaret ettiği gibi hizmet sınıfı içerisinde "üst düzey" ve "alt düzey" profesyoneller arasında bir ayrım yapılmasına rağmen bu ayrımın kaynağı ne tanımlanmış ne de tartışılmıştır. Goldthorpe'un genel yaklaşımında bu ayrımın çalışma ilişkilerine göre yapıldığı söylenebilir. Ona göre, çalışma ilişkilerini temele alarak oldukça heterojen çalışanlar kategorisi içinde "anlamlı ayrımlar" yapmak mümkündür: "Çalışma sözleşmesiyle düzenlenmiş olan çalışma ilişkileri göreli olarak kısa bir zaman süresini ve harcanacak emek karşısında belirli bir miktarda para verilmesini kapsar. Çalışanlar, işverenin ya da elemanlarının gözetiminde ve 'parça başı' ya da çalışma süresine göre hesaplanan bir ücret karşılığında az çok farklı miktarlarda emek sunarlar. Bununla birlikte, bürokratik bir kuruluşta istihdam edilenler emeklerini, yalnızca yapılan iş karşılığındaki ücret ve çeşitli yan ödemeler aracılığıyla elde edilen mükâfata karşılık olarak değil, aynı zamanda önemli ileriye dönük öğeler[2] barındıran 'maaş' karşılığında da kendilerini çalıştıran kuruluşun hizmetine sunarlar" (Goldthorpe, 2000: 212; Erikson ve Goldthorpe, 1992: 41-42). Çalışanlar, aynı zamanda çalıştıkları kuruluşlarda farklı derecelerde otorite ve sorumluluklara sahiptirler. Bu görüşler esasen aylıklı beyaz yakalı çalışanlar arasındaki farklılıklardan çok onlarla ücretli işçi sınıfı üyeleri arasındaki farklılıkları yansıtır niteliktedir. Ancak çalışanlar arasındaki ayrımları ortaya koymak hususunda, sınıf ayrılıklarının mülkiyetle doğrudan doğruya ilişkisi olmayan ekonomik etkenlerden de kaynaklandığını vurgulayan Weber'in yaklaşımını benimseyen Goldthorpe, insanların elde edebildikleri işlerin türünü ve yaşam şanslarını belirleyen

[2] Örneğin, belirlenmiş bir ölçeğe bağlı ücret artışları, çalışılan süre içinde ve emekli olduktan sonra yararlanılan sigorta hizmetleri ve her şeyden önce iyi tanımlanmış kariyer fırsatları. Bunlar bir bütün olarak Weber'in yaşam şansları kavramı adı altında değerlendirilir.

vasıfların, derecelerin ve niteliklerin önemini göz ardı etmektedir. Sözgelimi, profesyonel ya da yönetici mesleklerde olanlar birçok beyaz yakalı çalışanlara kıyasla daha fazla kazanırlar ve çalışma koşulları da daha iyidir. Bunların sahip oldukları diplomalar, dereceler ve edindikleri vasıflar gibi nitelikler onları böyle nitelikleri olmayanlardan veya kısmen sahip olanlardan daha "pazarlanabilir" kılmaktadır (Giddens, 1973; Devine, 2004; Yanıklar 2001). Bu noktalar "üst" ve "alt" düzey arasında bir ayrımın yapılmasında temel vazifesi görür. Ama Goldthorpe bunları göz ardı etmiştir.

Goldthorpe'un yaklaşımındaki daha ciddi bir sorun, sınıf şemasındaki hizmet sınıfı içerisinde büyük mülk sahipleriyle istihdam edilen mülkiyetsiz beyaz yakalı çalışanların yer almasıdır. Goldthorpe küçük toprak sahipleri ve diğer küçük mülk sahipleri arasında yararlı bir ayrım yapmasına ve bunları Weber'in "edinimci sınıflar" olarak adlandırdığı sınıflardan ayrı tutmasına karşın, toplumsal tabakalaşmanın en üst noktası söz konusu olduğu kadarıyla böyle bir ayrıma gitmemiştir. Bu noktada, sınıf ayrımlarının temelinin "mülkiyet" ve mülksüzlük" olduğunun altını çizen Weber'den farklılaşan Goldthorpe'un, kapitalist sınıfla üst düzey beyaz yakalı çalışanları aynı boyutta değerlendirmesi, şemasının sınırlılıklarından birini teşkil ediyor. Bu durumda hizmet sınıfı kategorisinin ampirik çözümlemeler için verimli olmayacak şekilde genel kalmasına neden olduğu söylenebilir. Her şeyden önce hizmet sınıfı üyelerinin büyük mülk sahipleriyle birlikte aynı kategoride yer alması ve kapitalist elitlerin çalışma koşulları ile profesyonel ve yönetici konumundaki çalışanlar kitlesinin durumu arasında ayrım yapılınaması, onların gelir ve otorite gibi belli bakımlardan birbirlerine eşit olduğu izlenimini vermektedir. Goldthorpe'un savunması göz önüne alındığında kapitalist sınıf üyeleri ile bunlara hizmet eden çalışanların birleştirilmesinin nedenlerinden biri, büyük mülk sahiplerinin de yönetim faaliyetlerine katılmalarıdır. Ancak bu argüman büyük mülk sahiplerinin en azından hizmet sınıfının tanımında temel etken olan "işverenle hizmet ilişkisi içinde olma" özelliğini göstermemesinden dolayı hiç de ikna edici görünmemekte ve şemanın kuramsal dayanaklarıyla çelişmektedir. Bir diğer neden ise kapitalist sınıfı oluşturanların çok küçük bir sayıyı teşkil etmeleridir (1980: 41; Erikson ve Goldthorpe, 1993: 40). Hiç şüphe yok ki, sermayenin türü ne olursa olsun üretim araçlarının sahipliği güç kaynağı olarak her zaman için çok büyük bir önem taşımıştır. Sayısal bakımdan her toplumda çok küçük bir grubu temsil etmesine rağmen, kapitalist sınıf elinde tuttuğu kaynaklar aracılığıyla ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda büyük güç sahibi olmuştur. Bunların etkileri kısmen sanayi ve mali sermayeyi doğrudan denetleyebilmelerinden, kısmen de politika, siyaset ve

eğitim alanlarında önemli konumlara erişebilir olmalarından kaynaklanmaktadır (Giddens, 1973). Dolayısıyla, Ahrne (1990: 69) ve Edgell'in (1993: 32) işaret ettiği gibi, Goldthorpe'un sınıf modelinde bu ayrıma yer vermemesi, sınıf analizlerinde Weber ve Marx tarafından vurgulanan mülk sahipliği gibi en önemli değişkenlerden birinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Ancak, bazı çalışmaların (Scott, 1996; Yanıklar, 2001) önerdiği gibi kapitalist sınıf hizmet sınıfından ayrı bir şekilde çözümlenmeli ve gelir getiren mülkiyetin türüne göre içsel bir ayrıştırmaya tabi tutulmalıdır.

Goldthorpe'un "ara" sınıf kavramsallaştırmasının da sorunsal bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir. Sınıf modelinde Sınıf III ve V istihdam edilenlerden, diğer bir deyişle de aylıklı çalışanlardan oluşmaktadır. Ancak ara sınıflardan biri olan Sınıf IV, işçi çalıştıran küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar ve kendi işinde çalışanlardan (küçük burjuvazi) oluşmaktadır. Sınıf III' ü işçi sınıfından ayıran temel özellik, üyelerinin kol emeğine dayalı işlerde çalışmamalarıdır. Sınıf IV, ara sınıfların kuramsal içeriğiyle ilgili olarak bazı karmaşıklıkları beraberinde getirmektedir. Sınıf III'ü oluşturan rutin beyaz yakalı çalışanları ve Sınıf IV' de yer alan işçi çalıştıran küçük mülk sahiplerini, "ara" olarak adlandırılan geniş bir (sosyal) sınıfa yerleştirmek çelişkili ve karmaşıktır (Saunders, 1990: 33). Bu bağlamda kapitalist değerlerin egemen olduğu bir toplumda diğer şartların eşit olması koşuluyla, çalışanların işverenlerin üzerinde yerleştirilmesi konusunda bir eleştirinin yöneltilmesi kaçınılmaz görünüyor. Bu sorun, Weber'in kuramsal yaklaşımı temelinde mülk sahibi ve edinimci sınıflar arasında kesin bir ayrım yapılarak çözülebilirdi. Ancak, böyle bir ayrım yapmanın gerekliliği Goldthorpe tarafından dikkate alınmamıştır. Goldthorpe'un şemasında küçük burjuvazi, orta sınıf ile işçi sınıfı arasında yer alan "ara" sınıflardan biri olarak ele alınmıştır. Ama daha geleneksel bir yaklaşım, küçük burjuvazinin orta sınıflar içinde ayrı bir öğe olarak ele alınmasını gerektirebilir.

İşçi sınıfının temel özelliği, çalışma sözleşmesi içerisinde düzenlenen çalışma koşullarına tabi olması ve tahakküm altında bulunmasıdır. Bu çerçevede, işçi sınıfının piyasa konumunun çoğunluğuna yüksek derecede iş güvencesi sağlanan orta sınıf içerisindeki beyaz yakalı çalışanların piyasa konumundan hayli farklı olduğu ileri sürülmüştür. Goldthorpe, bazı durumlarda ikisi arasındaki ayrımın dilbilimsel açıdan da bir kabul gördüğünü vurgular. İngilizcede *staff* ve *worker*, Almancada *beamte* ya da *angestellte* ve *arbeiter*, Fransızcada *cadres* ve *ouvriers*, ve Türkçede *memur*

ve *işçi* bu ayrımları ifade eder niteliktedir[3]. Aynı şekilde ödeme türü açısından da bir ayrım söz konusu olabilir. Örneğin, genel olarak emek ya da hizmet sözleşmesine tabi olanlar kazançlarını sırasıyla ücret ya da maaş olarak alırlar. Ancak daha çok geniş meslek grupları için bir etiket olarak kullanılabilecek bu terimlerin tek başlarına bir kriter olarak ele alınması olanaklı değildir.

Orta sınıf ve işçi sınıfı arasındaki ayrım, özellikle alt düzeydeki rutin beyaz yakalı çalışanlar göz önüne alındığında, bazı eleştirmenlere göre oldukça sorgulanabilir bir durumdur. Goldthorpe tarafından ortaya konulan argüman, işçi sınıfı mesleklerinin Sınıf III tarafından kapsanan konumlarla özdeşleştirilen "yarı bürokratik" özellikleri göstermekten çok ücretli emeği içerdiğidir. Buna ek olarak Goldthorpe, sınıf IIIa içerisinde yer alan mesleklere kıyasla daha az derecede de olsa, alt düzeydeki rutin beyaz yakalı mesleklerin ücret artışı, çalışma güvencesi ve işverenlerin güvenine bağlı olarak değişebilen işe bağlılık ya da iş değiştirme olasılığını sunduğunu, dolayısıyla rutin denetimlere tabi olan işçi sınıfı mesleklerinden ayrı tutulması gerektiğini vurgular. Ancak bu tür açıklamalar tatmin edici değildir. Zira bazı ampirik bulgular, Sınıf III içerisinde yer alan alt düzeydeki rutin beyaz yakalı çalışanların iş konumlarının (çalışma ilişkileri ve koşulları) işçi sınıfınınkinden farklı olmadığı, hatta bazı durumlarda daha kötü durumlarda bulunduklarına işaret etmektedir (Marshall vd., 1988: 121). Bu nedenle, sınıf IIIa ve işçi sınıfı arasındaki ayrım genel olarak kabul görmesine karşın, sınıf IIIb ve işçi sınıfı arasındaki ayrım bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Esasen böyle bir sorunun Weber'den miras kaldığını da ifade etmek gerekir. Weber'in piyasayla bağıntılı yaşam şansını ön plana aldığı düşünülürse, bir sınıfı diğerinden ayırt etmenin açık bir yolunu bulmak olanaksızdır. Dahası, yaşam şanslarının dağılımı belirgin kopmaların olmadığı bir süreklilik oluşturur (Turner, 1997: 63). Dolayısıyla yaşam şansları yerine daha dar bir anlamda kullandığı çalışma ilişkileri temelinde Goldthorpe'un söz konusu ayrımları ortaya koyması oldukça zor görünüyor.

Neticede, bazı eleştirmenlere göre, orta sınıfla ilişkili olarak işçi sınıfını kategorileştiren Goldthorpe'un modelinde tutarlı bir kriter bulmak pek olanaklı değildir. Bu kriter, piyasa konumu, kol emeği kullanma ve kullanmama arasındaki ayrım, sahip olunan vasıflar ya da özerkliğin derecesi değildir. İşçi sınıfı ile orta sınıflar arasında açık bir ayrım yapmanın

---

[3] Memur terimi devlet tarafından istihdam edilen beyaz yakalı çalışanlara tekabül ediyorsa da, halk arasında bütün beyaz yakalı çalışanlar için bu terimin kullanılması yaygınlık gösterir. Bu konu ile ilgili kısa bir açıklama için, bkz; Yanıklar (2001: 79).

temel kriterinin her ne kadar çalışma ilişkileri olduğu varsayılsa da bu, Goldthorpe tarafından yapılan çalışmalarda tam olarak açıklanmamıştır.

Buraya kadarki argümanların temelinde Goldthorpe'un sınıf modelinin bir bütün olarak yeterli sayılabilecek kuramsal bir mantık içermediği söylenebilir. Daha doğrusu, sınıf modelinin temelinde kuramsal bir temel olsa bile, bu açık bir şekilde açıklanmamış ve ortaya konulmamıştır. Birçok yazara göre terminolojideki karmaşıklıkla birlikte kategorilerin oldukça farklı kriterlere göre tanımlanması ve bu nedenle de, modelin sistematik kuramsal mantığının kaybolması Goldthorpe'un sınıf modelinin ortaya koyduğu genel bir izlenimdir. Esasen Goldthorpe'un sınıf şemasında, Weber'den kalan miras çok açık değildir. Sınıf modelinde sınıf konumunun piyasa konumunu karakterize ettiği varsayılan temel kavram çalışma ilişkileridir. Ancak Weber'in "sınıf konumu piyasa konumudur" derken, çok daha fazlasını ifade etmeye çalıştığı açıktır: "Sınıf kavramının geniş anlamı her zaman için şudur: Piyasadaki şansının türü, kişinin yazgısını belirleyen en önemli etmendir. Sınıf konumu bu anlamda son kertede piyasa konumudur" (Weber, 1987: 178). Dolayısıyla piyasa konumu düşüncesi, en azından farklı mesleklerdeki insanların yaşam şanslarını belirlemede temel bir öneme sahip olan emek gücü için duyulan arz ve talep bağlantılarını içermelidir. Kaldı ki bu durumda sınıf konumları ekonomik ortama bağlı olarak değişme eğilimi de gösterebilecektir. Bu, Weberci sınıf kuramını uygulamaya koymada dikkate alınabilecek noktalardan yalnızca bir tanesidir. Ayrıca farklı çıkarlara ve iş güvencelerine sahip olmaları nedeniyle çalışanlar arasında kamusal sektörde ve özel sektörde istihdam edilmelerine göre bir ayrıma gidilmesi daha uygun olabilirdi.

Sermaye ve Emek Arasında: "Çelişkili Sınıf Konumları"

Bir sınıf kuramı ve şeması oluşturmada Wright'ın yaklaşımı, Marx tarafından geriye bırakılan bazı boşlukları doldurabilme ve Marksist kuramı günümüz kapitalist toplumlarının gerçeklerine uyarlayabilme amacını taşır. Bu amaç temelinde Wright ampirik araştırmalarda kullanılabilecek Marksist bir sınıf tipolojisi ortaya koymaya çalışır. Ancak Marksist kuramda gereken bazı revizyonlar, aşağıda işaret edileceği gibi, açık bir şekilde Ortodoks Marksizm'den bazı temel kopmaları içerirken, Weberci birtakım kavramların ilave edilmesini gerektirmiştir (Carchedi, 1987: 113; Goldstein, 2006).

Marx'ın çözümlemesinde kapitalist toplumun iki temel sınıfı, üretim araçlarının denetimine sahip olan burjuvazi ve kendi emek güçlerini satmak zorunda olan proletaryadır. Diğer taraftan bu iki sınıf arasında yer alan küçük burjuvazi, lümpen proletarya ya da kendi başına çalışan küçük toprak

sahibi köylüler gibi orta ya da ara sınıfların varlığından söz etmesine, dolayısıyla da daha fazla sayıda sınıfların ve sosyal sınıfların sınıf fraksiyonları olarak adlandırdığı içsel bölümlenmelere tabi olabileceğinin farkında olmasına rağmen, bunlar kuramsal olarak ikili sınıf modeline bağlı kalan Marx'ın çözümlemesinin odak noktasını teşkil etmemiştir. Bu nedenle Wright'a göre, kapitalizmin sermaye tarafından ücretli emeğin sömürülmesi üzerine kurulu olduğu ilkesini ön plana çeken temel Marksist düşünce, çağdaş sınıf yapısına ilişkin birçok soruyu yanıtsız bırakmaktadır. Bu yüzden kapitalist toplumun ikili sınıf modelini reddetmekte ve bu modeli, aylıklı yöneticileri, işçi çalıştıran küçük mülk sahiplerini ve yarı özerk ücretli çalışanları içerecek şekilde genişletmektedir. Bu çerçevede Goldthorpe gibi Wright'da çağdaş kapitalist toplumlarda giderek genişleyen kol emeği kullanmayan çalışanların oluşturduğu "orta sınıflar"ı ele alan kuramsal bir yaklaşım ve ampirik bir açıklama ortaya koymaya çalışır. Bu noktada Wright'ın üzerinde durduğu temel soru, beyaz yakalılar şemsiyesi altında toplanan avukat, doktor, hemşire, akademisyen, yönetici gibi geniş bir dizi mesleğin üyeleri arasında ve bunlarla işçi sınıfı arasında ayrışma noktasının nasıl belirlenebileceğidir. Kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasında yer almasına rağmen, orta sınıflar bu ikisinin bazı özelliklerini paylaşırlar. Genel olarak işçi sınıfı üyeleri gibi, onlar da emek güçlerini bir ücret karşılığında burjuvaziye satmak zorundadırlar. Nihai karar verme süreçlerinden dışlanmışlardır ve kârın gerçekleştirilmesi süreçlerine katkıda bulunurlar. Diğer taraftan, üretim sürecinde kendi faaliyetlerini farklı düzeylerde denetleyebilmektedirler. Bunlar aynı zamanda işçiler gibi kapitalistler tarafından sömürülür, ancak kapitalistler gibi işçiler üzerinde bir egemenliğe ve denetime sahiptirler. Ayrıca, beyaz yakalılar hiyerarşisinde ne kadar yukarıda olurlarsa o kadar çok sermayenin müttefikleri kategorisi içerisinde yer alırlar.

Emek ve sermaye arasında giderek genişleyen bu tabakanın "her iki kampta" (burjuvazi ve proletarya arasında) konumlandığını ileri süren Braverman (1974: 407) gibi, Wright'a göre de, bu tabakayı oluşturanların çoğu, gerek proleter gerekse küçük burjuva öğelerini yansıtmalarından dolayı kapitalist toplumların temel toplumsal sınıfları arasında "yapısal olarak belirsiz" ya da "çelişkili sınıf konumları"nda yer almaktadır. Ayrıca, (küçük) işverenler bir yandan kendi işlerini yöneten mülkiyet sahipleri, öbür yandan işveren olduklarından, dolayısıyla da emek gücünü sömürdükleri için aynı zamanda hem küçük burjuva hem de kapitalisttirler. Diğer bir ifadeyle onlar da kapitalist sınıf ve küçük burjuvazi arasında çelişkili sınıf konumunda yer alırlar (Wright, 1978: 24). Anlaşılacağı üzere çelişkili sınıf konumları kavramı, Wright'ın çalışmasının ayırt edici temel bir özelliğini ve

kuramsal yönünü oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla ilk olarak altılı bir sınıf modeli ortaya koyar. Toplumsal üretim ilişkileri içerisinde ele alınan denetim ve sömürü düşüncesi, sınıf şemasının ilk versiyonu olarak kabul edilen bu sınıf modelinin geliştirilmesinde temel teşkil etmektedir.

Wright, piyasa ilişkilerine dayalı Weberci sınıf çözümlemeleri ile kendi yaklaşımı arasında bir ayrımı sürdürmeye çalışarak, toplumsal üretim ilişkilerinin birbirine bağımlı üç ayrı boyuta ayrıştırılabileceğini ileri sürer: Parasal sermaye üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri; toprak, fabrikalar ve bürolar gibi fiziksel sermaye üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri; emek süreçleri ve emek gücü üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri (1980: 24). Çelişkili sınıflar bu tür karışık denetim kalıplarını ortaya koyarlar.

Wright, öncelikle kapitalist sınıf ilişkilerinde üç temel sınıfsal konumun var olduğunu ileri sürer: Hem diğerlerinin emek güçleri üzerinde denetim hem de fiziksel üretim araçlarının sahipliği tarafından karakterize edilen *burjuvazi*; üretim araçlarının sahipliğinden yoksun olan ve burjuvazi tarafından satın alınan kendi emek güçleri üzerinde bile denetime sahip olmayan *proletarya;* üretim araçlarına sahip olan ve denetleyen ancak diğerlerinin emek güçleri üzerinde bir denetime sahip olmayan *küçük burjuvazi*. İlk sınıf haritasında Wright, bu temel sınıfsal konumlara üç ayrı çelişkili sınıf konumunu eklemektedir: Üretim araçlarına sahip olmayan ancak üretim araçları ve emek gücü üzerinde denetim gücüne sahip olan yönetici ve idareciler; hem üretim araçlarına hem de diğerlerinin emek gücü üzerinde denetime sahip olmayan ancak kendi emek güçlerinin denetimini muhafaza eden yarı özerk çalışanlar; ve işçi çalıştıran küçük mülkiyet sahipleri. Bu sınıf konumları dizisi içerisinde bireyler üretim süreçlerinde sahip oldukları mülkiyet, denetim ve özerkliğin ya da bunlardan yoksun olma derecesine göre yerleştirilmiştir. Genel olarak çelişkili sınıf konumları, denetimin niteliğine göre egemen sınıftan, sahip oldukları özerkliğin derecesine göre de işçi sınıfından ayrılırlar. Sermayenin denetiminin niteliği ile orta sınıfların denetiminin niteliği arasındaki fark, ilkinin hem işletmenin yönetiminde hem de kaynakların ve yatırımların dağılımıyla ilgili stratejik kararların alınmasında kesin bir otoriteye sahip olmasıdır. Özerkliğin derecesini belirleyen etmen ise, hem neyin üretileceğine, hem de nasıl üretileceğine ilişkin olarak belli bir denetleme kapasitesinin varlığıdır (Öngen, 1997: 206).

Wright'in bu ilk sınıf şeması, daha sonra bu şemayı gözden geçirmesine neden olan bazı kuramsal eleştirilere tabi olmuştur. Eleştirileri dikkate alan Wright, orijinal "sınıf haritası"nın kapitalist üretim ilişkilerinde Marksist sömürü anlayışının bir çözümlemesini sunmaktan çok, yalnızca betimsel bir egemenlik anlayışı ortaya koyduğu düşüncesine varmaktadır (1985: 56-57).

Çünkü sömürüden çok tahakküm ilişkileri üzerinde yoğunlaşmasından dolayı, ilk yaklaşımı sınıf konumlarının analizi ve nesnel çıkarların analizi arasındaki bağlantıyı zayıflatmaktadır. Egemenlik, sınıf ilişkilerinin önemli bir görünümüdür, ama bu, sömürü temelindeki sınıf ilişkilerinin nedeni olmaktan çok, bu ilişkilerin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Yeniden uyarladığı çalışmasında sömürü kavramını çözümlemesinin merkezine alarak bu kuramsal sorunun üstesinden gelmeye çalışmasının nedeni de budur.

Wright'ın ilk ve sonraki yaklaşımlarındaki temel fark, çelişkili sınıf gruplaşmalarının belirlenmesinde önemli görülen çalışma özerkliği öğesinin ikinci şemada eksik olmasıdır. Sınıf konumları, mülkiyet sahipliğinin farklı formları ve mülkiyet sahibi olmayanlar söz konusu olduğunda sahip olunan örgütsel nitelikler, uzmanlık ve referanslara (dereceler, diplomalar vb.) göre belirlenmektedir. Ancak bu bağlamda Wright'ın yaklaşımı, Weberci yaklaşımlarla yakın bir paralellik göstermektedir. Çünkü bu tür bir yaklaşımda sınıflar, Weber'in (1987: 178) açık bir şekilde vurguladığı gibi, "piyasaya arz edilebilecek hizmetlerin türüne göre farklılaşmıştır". Sözgelimi, Weberci bir yaklaşıma göre kapitalist üretim sistemlerinin giderek bürokratikleşmesiyle yakından ilişkili olan profesyoneller, idareciler ve üst düzey yöneticiler, konumlarını büyük ölçüde sahip oldukları "referanslar" –dereceler, diplomalar ve öteki nitelikler - sayesinde elde ederler. Bir bütün olarak, görece güvence altında ve bol kazançlı işlerde çalışırlar. Bu açıdan onların, daha rutin nitelikteki el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlardan ayrılması genel bir ampirik gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Esasen, bu bağlamda Wright ile Weber'in tabakalaşma kuramından esinlenen Goldthorpe'un yaklaşımları arasında kayda değer bir farklılık olmadığını ifade etmek gerekir.

Öte yandan Wright, yeni modelinde geleneksel Marksist sömürü çözümlemesinin yerine Roemer'in "rasyonel seçim" modelinin uyarlanmış bir versiyonuna yer verir. Sömürüyü "bir sınıf tarafından diğer bir sınıfın emeğinin meyvelerine iktisadi açıdan baskıcı şekilde el konulması" (1985: 74) olarak tanımlar ve üretim araçlarının sahipliği temelinde işçileri sömürebilen kapitalistlerin yanı sıra bu araçlara sahip olmayan fakat örgütsel nitelikleri (organisational assets), vasıfları ve/ya referansları (credentials) aracılığıyla bazı grupların mülkiyet sahipliğinden soyutlananları sömürebildiğini ileri sürer. Bu bağlamda, her bir sömürü türü için bir dizi ara sınıf konumlarının yanı sıra bir yanda diğerleri tarafından sömürülen, ama öte yanda sömüren bir dizi konumların var olduğuna işaret eder (Meikins, 1989: 174).

Tablo 2: Wright'ın Kapitalist Toplumdaki Sınıf Konumları Tipolojisi

Üretimle ilgili Nitelikler				
Üretim araçlarına sahip	Üretim araçlarına Sahip değil [ücretli çalışanlar]			
İşçi çalıştıracak yeterli sermayeye sahip ve kendi çalışmayan	1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yarı nitelikli yöneticiler	10 Niteliksiz Yöneticiler
İşçi çalıştıracak yeterli sermayeye sahip fakat kendi de çalışan	2 Küçük İşveren	5 Uzman şefler	8 Yarı nitelikli çalışan	11 Niteliksiz Şefler
İşçi çalıştıracak kadar değil ama kendisi için yeterli sermayeye sahip	3 Küçük Burjuvazi	6 Uzman Çalışanlar	9 Yarı nitelikli şefler	12 Proletarya
		+	0	-

Örgütsel Nitelikler (+ / 0 / -)

Vasıf / Referanslara Dayalı Nitelikler

Kaynak: Wright (1985: 88)

Wright bu üç sömürü türü arasında ve onların bir birleşiminden ayrıma giderek, ileri kapitalizmde sınıf ilişkilerinin gittikçe karmaşıklaşan yapısını yansıtabilmek amacıyla, ilk sınıf şemasında belirttiği sınıfların sayısal olarak iki katını ortaya koyabilmiştir (Edgell, 1993: 20). Diğer taraftan bu çabayla birlikte, Wright'ın yaklaşımının temelini oluşturan Marx'ın orijinal içgörülerinin etkisinin zayıflamaya başladığı ileri sürülebilir. Marx kendi analizinde genel olarak antagonistik ama karşılıklı ilişkiler içinde olan iki sınıf üzerinde durmaktadır. Ona göre sermaye ve emek birlikte yaşayamayacağı gibi, birbirlerinden ayrı da var olamazlardı. Bu, kapitalist toplumlarda sosyal değişmenin motorunu temsil eden sınıf mücadelesinin kalıcılığının ifadesidir. Ancak, Wright'ın yeni formulasyonunda, bu dinamik ve ilişkisel sınıf düşüncesi kaybolmuş ve birbirleriyle karmaşık bir şekilde ilişkilendirilen farklı sınıf konumların bir betimlemesi sunulmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Wright'ın kuramı, yeni sınıf modelini tanımlayan üç ayrı nitelik (asset) formunun ölçütlerini koymakla ilgilidir. Üretimle ilgili nitelikler göz önüne alınarak ilkin üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasında bir ayrım yapılmış, sonra mülkiyet sahibi olanlar kategorisi içinde bir tasnife gitmiştir. Bu yapılırken basit bir şekilde istihdam edilen çalışanların sayısı dikkate alınmıştır. Esasen böyle bir yaklaşım pratik nedenlerle birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Türkiye'deki çalışmalar göz önüne alındığında Boratav (1995: 5) bir ya da iki kişiyi istihdam edenleri küçük burjuvazinin bir parçası olarak ele almakta ve onları kendi başına çalışanlardan ayırt etmektedir. Üç ve üçten fazla kişiyi istihdam edenleri ise, "orta" ya da "büyük" burjuvazi olarak değerlendirmektedir. Yanıklar (2001) ise, dört ve üzeri kişiyi çalıştıranları büyük işveren olarak kabul etmektedir. İngiltere'de yaptıkları çalışmalarında küçük işverenle büyük işveren arasında ayrım yapmak için Scase ve Goffee (1982) otuz beş; Rose ve O'Reilly (1997) ise yirmi beş çalışanın olmasını baz alırlar. Wright, on veya daha fazla kişiyi istihdam edenleri burjuvazi sınıfına yerleştirirken, iki ve on arasında çalışanı olanları küçük işverenler olarak görmektedir. Wright aynı zamanda, istihdam ettikleriyle aynı şekilde çalışanları küçük işveren olarak değerlendirmekte ve bu şekilde yalnızca yönetim süreci ile ilgilenen burjuvaziyi ayrıştırmaktadır. Benzer bir şekilde Goldthorpe farklı ülkelerdeki resmi istatistiklere dayanarak on çalışanın olmasını bir ayrım noktası olarak kullanılmasının yaygın olduğuna işaret eder. Ancak Goldthorpe için küçük işverenle büyük işvereni birbirinden ayıran kriter onların istihdam ettiği çalışanların sayısı değildir. Küçük işverenler bireysel olarak ya da aile üyelerinin yardımıyla işyerinin idari işlevlerini yürütürlerken, büyük işverenler yönetimle ilgili işlevin en azından bir kısmını aylıklı çalışanlara devretmişlerdir. Bu kriter tek başına, kendi

işinin sahibi olanlarla küçük işvereni işlevsel olarak ayırmada yeterli değildir. Bununla birlikte, Goldthorpe ve Wright'ın ortaya koydukları bu kriterler makul kabul edilebilir. Ancak işverenlerin birbirlerinden ayrıştırılması her zaman için bir güçlüğü ortaya çıkarmıştır.

Wright'ın şemasında, üretim araçlarına sahip olanlardan farklı olarak, diğer gruplar farklı derecelerde örgütsel niteliklere, vasıflara ve referanslara sahiptirler. Bu anlayış temelinde Wright, üretim araçlarından yoksun olmasına karşın örgütsel niteliklere sahip olan sömürücü bir sınıf olarak yöneticilerle ilgili bir bakış geliştirir. Kapitalist toplumlarda, nominal olarak kişisel sermayesi olmamasına rağmen, yöneticiler üst düzey konumları nedeniyle örgütsel nitelikleri (assets) denetlerler. Bunlar işyerindeki karar verme süreçlerine doğrudan katılırlar ve astları üzerinde bir otoriteye sahiptirler. Yöneticiler aynı zamanda otorite hiyerarşisi içinde daha alt düzeylerde yer alan ve karar verme süreçlerine katılmayan şeflerden ve nihai stratejik denetime sahip kapitalistlerden ayrılırlar. Diğer taraftan, bazı yöneticiler önemli konumlarda yer almalarına karşın derecelerden (qualifications), uzmanlar ise bazı derecelere sahip olmalarına rağmen örgütsel niteliklerden (assets) yoksundurlar. Wright'ın kuramında örgütsel nitelikler, üretim süreci içinde karar verme ve denetleme ilişkisine göre tanımlanmıştır (1985: 79). Vasıf / referanslara dayalı nitelikler eğitim kurumlarında edinilen dereceler bilgi ya da beceri gibi ekonomik sermayeye dönüştürülebilir kaynakları ele alan Bourdieu'nun (1986) kültürel sermaye kavramıyla kısmen de olsa paralellik göstermektedir. Vasıf/referanslara dayalı nitelikler (credentail assets) Wright tarafından çalışma özerkliğinin derecesini de içerecek şekilde mesleki değişkenlere göre tanımlanmıştır.

Diğer taraftan, Wright'in çoklu sömürü analizinde özellikle vasıf sömürüsü ve örgütsel nitelik sömürüsü tartışmasında bir dizi kuramsal sorun ortaya çıkmaktadır. Wright, referanslara (diploma ve dereceler) sahip olan çalışanların belirli vasıfların mevcudiyetini yapay olarak sınırlayarak işverenleri, ortaya koydukları "marjinal ürün"ün değerini aşacak düzeyde ücret ödemeye zorlayabildiklerini ileri sürmektedir. Bu, referanslara sahip olanların, sahip olmayanları sömürmesi anlamına gelmektedir. Ancak Meikins (1989) ve Hogan'a (2005) göre, Wright'ın burada göz önüne almadığı durum, piyasa koşulları içinde, referanslara sahip olanların daha "üretken" olması, dolayısıyla da daha yüksek ücretlere sahip olmalarının normal karşılanmasıdır. Diğer bir deyişle, nitelikli çalışanların kaçınılmaz olarak nitelikleri olmayanları sömürdükleri iddiası hiç de açık değildir. Wright, kapitalist toplumdaki sosyal ürünün dağılımının analizini yapmaya çalışsaydı bu açıkça ortaya çıkardı. Ve eğer bazı nitelikli çalışanlar sömüren değilse, onların sınıf konumları bu niteliklerden yoksun olanların sınıf

konumlarından farklı olmayabilirdi. Bu, Wright'ın çoklu sömürü çözümlemesine yöneltilen eleştirilerden biridir. Ancak buradaki temel nokta, onun çelişkili sınıf konumları kuramını tutarlı bir sömürü analizinin içerisine tam olarak yerleştirememesidir. Wright, doğru bir şekilde konum ve vasıflar arasındaki farklılıklara işaret etmekte ve eşitsizliklerin farklı toplumsal çatışmaların temeli olabileceğini belirtiyor. Ancak kapitalist toplumda, bu ayrımların ve çatışmaların farklılaşma formlarından daha fazlası olarak görülebilmesine ilişkin kuramsal bir açıklama sağlayamıyor gibi görünmektedir.

Beyaz yakalı çalışanların konumlarını çelişkili sınıf konumları olarak söz ederken, Wright gerçekte, belli emek türlerinin ayrıcalıklara sahip olduğu ya da kapitalist olmayanlar kategorisinin farklılaşmış ve ayrışmış olduğu tikel önermesinin ötesine gitmektedir. Wright, bu konumların sınıf terimleri içerisinde geleneksel olarak tanımlanan proletaryadan niteliksel açıdan farklı olduğunu ileri sürmektedir. Bu sav, söz konusu grupların bazı bakımlardan sömürücü olduğu üzerindeki ısrarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu çerçevede, çelişkili sınıf konumları yaklaşımının dayanağı olan sömürü kuramı geleneksel Marksist sömürü çözümlemesinden temel bir kopuşu işaret etmektedir.

Wright yalnızca Roemer'in analizini uyarlamakla kalmamış, bu analizin odak noktasını farklı üretim tarzlarından bütün sömürü süreçlerinin kapitalist toplumlarda kendiliğinden yürürlükte olduğu düşüncesine çevirmiştir. Wright'ın orijinal kurama yaptığı uyarlamalar bir bütün olarak ele alındığında, Roemer'in projesinden ciddi bir sapma görülür. Esasen sömürüye dayalı bir kuram ortaya koymak için, Wright'ın neden Roemer'in çalışmasına ihtiyaç duyduğu da hiç açık değildir (Marshall vd., 1988). Her şeyden önce, emek-değer kuramında sömürü (Wright'in kullanmak istediği tarz olarak) uzun bir kuramsal geçmişe sahiptir. Gerçekte Wright'in çözümlemesi, yukarıdaki satırlarda işaret edildiği gibi piyasa ilişkileri temelinde yapılan sınıf tanımlamasıyla ilgili olarak bireyin "sınıf konumu"nun belirlenmesine yönelik Weberci yaklaşımlara yakın bir paralelliğe sahip hale gelmiştir. Öngen'in (1996) dikkat çektiği gibi denetim, egemenlik gibi kavramlar Marksist terminolojiyi değil, her şeyden önce Weberci kavramları çağrıştırmaktadır. Bu nedenle, çelişkili sınıf konumları göz önüne alındığında, Wright'ın şemasında Marksist sınıf çözümlemesinin özünü oluşturan üretim araçları sahipliği olgusundan uzaklaşan ve Weberci kavramlara dayanan bir yaklaşımı benimsemeye yönelik bir eğilim gelişir.

Diğer taraftan, Goldthorpe'un ve Wright'ın yaklaşımlarına ortak olarak yöneltilebilecek en temel eleştirilerden biri, tabakalaşma ile ilgili çağdaş sosyolojik araştırmaların en tartışmalı konularından birisini teşkil eden

kadınların sınıf konumlarına ilişkindir. Bu tartışmalar, aynı zamanda sınıf analizinin temel biriminin aile mi yoksa birey mi olması gerektiği sorusu üzerinde odaklanır. Goldthorpe, mesleki kombinasyonlar, resmi istatistikler ve monografik kaynaklara dayalı bilgileri çalışma ilişkilerinin göstergeleri olarak kabul ederek bireyleri sınıflara yerleştirmiştir. Ancak, yalnızca erkekler arasındaki toplumsal mobiliteye ilişkin çalışmaları için sınıf kategorilerini ortaya koyduğu göz önüne alınınca, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olarak yaklaşımında önemli bir eksikliğin bulunduğu ileri sürülür (Crompton, 1989; Allen, 1999; Bradley, 1996).

Goldthorpe (1980: 288), sınıf çözümlemesinin temel biriminin "aile" olduğunu savunur ve ailenin sınıf konumunun "erkek aile reisi"nin sınıf konumuyla izah edilebileceğini - dolayısıyla da kadınların sınıf konumlarının eşlerinin sınıf konumundan - belirlenebileceğini ileri sürer.[4] Kadınlar, erkeklere nazaran daha uzun süre emek piyasasının dışında kalırlar. Diğer bir deyişle, kadınların ücret karşılığı çalışma deneyimleri, çocuk doğurmak ve bakmak gibi nedenlerle kesintiye uğradığından erkeklere nazaran çok daha aralıklıdır. Ayrıca, kadınların çoğunluğu ekonomik bakımdan eşlerine bağımlı olduklarından, onların sınıf konumları eşlerinin sınıf konumları tarafından belirlenmektedir. Dahası, mevcut bütün veriler kadınların sınıf aidiyetlerinin ve oy verme davranışlarının (sınıfın sosyo-politik görünümleri) eşlerinin mesleki konumlarının (sınıfın demografik özellikleri) bir yansıması olduğunu göstermektedir.[5] Bütün bunlar, Goldthorpe'a göre, sınıf çözümlemelerinde kadınların mobilite deneyimlerinin sınıf oluşumu süreçlerinde ilgili olmadığına işaret etmektedir.[6]

Bununla birlikte, Goldthorpe'un yaklaşımının, özellikle bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler göz önüne alındığında, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimi söz konusu olduğu kadarıyla verimli olduğu söylenemez. Sınıf

---

[4] Batıda yapılan bazı çalışmalar (bkz.; Rose ve Laurie, 1991; Halsey, 1980) analiz biriminin aile olması gerektiğini öneriyor. Bazı değişikliklerle birlikte, Goldthorpe'un şemasını kullanarak Türkiye'de bir ilçenin tabakalaşma sistemini ele alan Yanıklar'ın (2001: 205-243) çalışması da analiz birimi olarak ailenin sosyal sınıfın güvenilir bir göstergesi olduğunu vurguluyor.

[5] Türkiye bağlamında benzer bir görüş Tekeli tarafından ortaya konmuştur. Tekeli'nin çalışmasında vardığı sonuç şudur: Evlilik kadının politik davranışını belirleyen temel kurumdur. Türk toplumunda politik kararlar erkeğin sorumluluğu olarak görülmekte ve kadınların eşlerinin politik tercihlerine uymaları beklenmekte (1982: 310).

[6] Goldthorpe şemasının, kadınların toplumsal mobilitelerine ilişkin göreli kalıplarının erkeklerinkiyle büyük ölçüde benzerlik gösterdiğini ileri sürmektedir.

analizinde Wright'ın da toplumsal cinsiyete yaklaşımı Goldthorpe'unkiyle önemli ölçüde paralellik göstermektedir. Wright (1989: 291), cinsiyetin insanların yaşanan deneyimlerinin anlaşılması ve açıklanmasında önemli bir etken olduğunu kabul etmesine rağmen, bunun toplumsal cinsiyetin soyut sınıf kavramına dahil edilmesi anlamına gelmediğini ileri sürer. Sınıf ve toplumsal cinsiyet arasında analitik bir ayrımı öngören Goldthorpe'a (1980, 1983) göre, kadın ve erkeklerin emek piyasasındaki farklı deneyimleri sınıftan ziyade cinsiyetin bir sonucudur. Esasen analiz birimleri farklı olmasına rağmen, Wright ve Goldthorpe sınıf çözümlemesinin toplumsal cinsiyetten çok sınıfla ilgili olduğunu, dolayısıyla da toplumsal cinsiyetle ilişkili olgularla ilgili açıklamaların yer almaması nedeniyle sınıf analizlerine yaklaşımlarının eleştirilmemesi gerektiğini ileri sürerler. Buna karşın, bu yaklaşımlara yöneltilen eleştiriler geçerliliğini korumaktadır.[7] Bu eleştiriler birkaç noktada özetlenebilir. İlk olarak, ailelerin önemli bir bölümünde kadınların geliri, ailenin ekonomik durumu ve yaşam tarzı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durumda, kadının ücret karşılığı çalışması bir dereceye kadar ailenin sınıf konumunu belirlemektedir. İkinci olarak, kadının çalışma durumu eşinin sınıfsal konumunu etkileyecek temel bir etken olabilir. Kadının mesleği, ailenin bir bütün olarak içinde bulunduğu konumun derecesini ve yaşam şanslarını belirleyebilir. Üçüncü olarak, ailenin sınıf konumunun erkeğin mesleği tarafından belirlenebileceğini varsayılmasına rağmen, kadının işinin eşinin işinden daha yüksek bir sınıf kategorisinde yer aldığı bazı aileler vardır. Bu durumda her zaman için erkeğin mesleğinin belirleyici bir etken olduğu ileri sürülemez. Britten ve Heath, (1983), McRae (1986) ve Evans (1993) gibi yazarlar bu noktada, mantıksal olarak en azından daha yüksek bir sınıfsal konumda bulunan cinsiyetin ilgili araştırmalarda ele alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Dördüncüsü, yalnızca kadının çalıştığı aileler söz konusudur. Neticede araştırmalar, bir kadının ekonomik durumunun basit bir şekilde eşinin durumundan "okunamayacağı" görüşünü desteklemektedir.[8] Dolayısıyla, sınıf analizlerini birey üzerinden yaparak bu noktaları ampirik çalışmalarda göz önüne almak, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sınıf ayrılıkları bakımından ele alınmasını olanaklı kılacaktır. Ayrıca, analiz birimi olarak bireyi almanın, kadınların erkeklere kıyasla daha az kazançlı mesleklerde yoğunlaşıp yoğunlaşmadığını, bazı sınıf kategorilerinin cinsiyet özellikli olup olmadığını ya da aynı sınıf konumunda bulunsalar dahi kadınların

---

[7] Wright, analiz birimi olarak bireyi ele almasına rağmen sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimi açısından bir açıklama ortaya koymuyor. Dolayısıyla bu eleştiriler daha çok Goldthorpe'un yaklaşıma yöneltilmesine karşın Wright'ın yaklaşımı için de geçerlidir.

[8] Bu konuyla ilgili kısa bir tartışma için, bkz.; Giddens (2000: 278-280).

erkeklere kıyasla farklı piyasa güçlerine sahip olup olmadıklarını ortaya koymak gibi bazı diğer amaçlar için de uygun olacağı konusunda geniş bir fikir birliğinin olduğunu belirtmek gerekir.

SONUÇ

Buraya kadar, ortaya koydukları sınıf şemaları temelinde Goldthorpe ve Wright'ın sınıf yaklaşımlarını eleştirel bir açıdan değerlendirdik. Bütün bu eleştirilere karşın yaklaşım ve şemalarının sosyal bilimlerin farklı alanlarında, ama özellikle sosyolojide sınıf çözümlemeleri ile ilgili araştırma ve tartışmalarda merkezi bir yer teşkil ettiği ve oldukça geniş sosyal bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu iki şemanın kullanılmasında söz konusu olan farklı kuramsal ve pratik uygulamaların genişliği, bu şemaların "yanlış" ya da "doğru" olarak değerlendirilmesine olanak vermemektedir. Yine de sosyologlar bu kuramsal ve yöntemsel çoğulculuğu kabul etmekte bazı durumlarda isteksiz davranmış ve hangi şemanın daha üstün olduğu konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Sözgelimi, Goldthorpe'un şemasının, özerkliğin öznel olarak tanımlanmasından dolayı, bazı avukatların ve temizlik işçilerinin yarı özerk çalışanlar olarak aynı sınıf kategorisine eklenmesi gibi, Wright'in şemasında rastlanan anormalliklerden kaçınmada daha başarılı olduğu ve bu şemanın yeni sınıf konumlarının çözümlenmesinde daha uygun olduğu ileri sürülür. Diğer taraftan Wright'ın şemasının kuramsal açıdan daha tutarlı ve başarılı olduğu kabul edilir. Ancak bu şemalar kendi içlerinde ele alınmalıdır.

Bu çalışmada vurgulandığı gibi, Weber'in ve Marx'ın çalışmalarına dayanan gelenekleri temsil etmesine karşın, bazı açılardan Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının bu geleneklerden uzaklaştıkları görülür. Goldthorpe'un yaklaşımı ele alındığında, bu uzaklaşma onun, Weber'in sınıf ayrımlarının kaynağı olarak gördüğü mülkiyet değişkenini göz önüne almayarak hizmet sınıfı içerisine büyük mülk sahipleri ve üst düzey beyaz yakalıları dahil ettiğinde en belirgin şekliyle görülür. Ayrıca, Weber'den ödünç alınan piyasa ilişkileri düşüncesi, farklı mesleklerdeki insanların yaşam şanslarını belirlemede temel bir öneme sahip olan emek gücü için duyulan arz ve talep bağlantılarını yeterince içermemektedir. Bu noktalar temelinde Goldthorpe'un, Weber'in bazı kavram ve görüşlerini etkin bir şekilde değerlendirmeye almadığı söylenebilir. Orta sınıfla ilgili çözümlemelerinde açık olduğu gibi, Wright'ın yaklaşımında Marksist görüşten bir kopmayı görebiliyoruz. Wright'ın, Marksist sınıf çözümlemesinin özünü oluşturan üretim araçları sahipliği olgusundan çok nitelikler, dereceler, vasıflar gibi kriterler üzerinde yoğunlaşması ve denetim, egemenlik gibi kavramları kullanması, yaklaşımının giderek Weberci bir yaklaşımla örtüşmesine yol açmıştır. Ayrıca, genel olarak antagonistik ama

karşılıklı ilişkiler içinde olan iki sınıf üzerinde duran Marx'ın görüşlerini temele almasına karşın, birbirleriyle karmaşık bir şekilde ilişkilendirilen farklı sınıf konumların bir betimlemesini sunmasından dolayı, Wright'ın yaklaşımında sınıf dinamiğinin ve ilişkisel sınıf düşüncesinin zayıfladığı söylenebilir.

Farklı kuramsal yönelimlerine karşın, Wright ve Goldthorpe sınıf yapısına ilişkin bazı konularda hemfikirdirler. Sözgelimi, her ikisi de sınıfları ekonomik açıdan tanımlamışlardır. Ayrıca, Wright'ın modelinde, Marx tarafından tanımlanan iki temel sınıfın ön planda tutulmasına ve orta sınıfların konumunun bu iki sınıfla ilişkili olarak belirlenmesine karşın, Goldthorpe'un modelinde olduğu gibi, kapitalist toplumlarda hızla genişleyen emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının ya da Weber'in adlandırdığı şekliyle edinimci sınıflarla ilgili çözümlemeler üzerinde bir yoğunlaşma göze çarpar. Diğer taraftan, kapitalist sınıfın merkezi rolüne ilişkin daha yoğun bir vurguya yer verilmiş olması, Wright'ın modelini, kapitalist sınıfın çözümlemesini ihmal eden Goldthorpe'un modelinden ayırmaktadır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yaygın bir şeklide kullanılmasına karşın, Goldthorpe'un ve Wright'ın sınıf şemaları çoğunlukla gelişmiş kapitalist toplumların sınıf yapısı, özellikle de toplumsal mobilite çalışmaları için kurgulanmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde, şemaların bu toplumlardan farklı bir formasyona sahip Türkiye'yi açıklamakta yetersiz kalacakları iddia edilebilir. Gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'de kendi işinin sahibi olanlar ve küçük mülkiyet sahipleri hayli geniş bir kesim oluşturmakta ve nüfusun üçte birinden fazlası tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Buna karşılık hizmet kesiminde çalışanların oranı gelişmiş kapitalist ülkelere kıyasla görece azdır. Yine de bunun öncelikle niceliksel bir farklılık olduğunu ifade etmek gerekir. Niteliksel farklılıkların olup olmadığını belirlemek ise ampirik çalışmaların yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Türkiye'de orta büyüklükte bir yerleşim yerinin tabakalaşma yapısını sınıf, statü ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan Yanıklar'ın (2001) çalışması, Goldthorpe'un sınıf şemasının küçük yerleşim yerleri için dahi bazı uyarlamalarla birlikte başarılı bir şekilde uygulanabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı şekilde, Erbaş'ın (1993) "*Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara*" adlı çalışması, Wright'ın şemasının sınıf çözümlemeleri için uygun bir şema olduğuna işaret etmektedir. Benzer bir şekilde, Türkiye'de de sınıf ilişkilerinin görünür olduğu ve bu ilişkilerin ampirik çalışmalarla gözlenebileceğini ileri süren Aktaş'ın (2001) çalışması, Goldthorpe ve Wright'ın sınıf şemalarının Türkiye'de sınıf tutumu

ayrışmalarını önemli bir derecede sergileyebildiklerine dikkati çekmektedir.[9] Özet olarak, bu şemalar eldeki veriler temelinde yeni sınıf kategorileri ekleme ya da bu kategorilerden birkaçını birleştirme gibi bazı uyarlamalarla birlikte başarılı bir şekilde kullanılabilecek şemalardır.[10] Sözgelimi, Scott (1996) kapitalist sınıfın ayrı bir sınıf olarak Goldthorpe'un şemasına eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı görüşü paylaşmakla birlikte Yanıklar, Türkiye bağlamında, emek güçlerini satmak zorunda olan, ama uzun süreli ya da düzenli bir işi olmayan mevsimlik işçiler, hamallar ya da inşaat işçileri gibi farklı işlerde çalışanların ayrı bir sınıf kategorisi olarak ele alınmasını ve aynı zamanda mülkiyetli ve mülkiyetsiz sınıflar arasında daha keskin bir ayrıma gidilmesi gerektiğini öneriyor.

Son olarak, burada ele alınan şemaların kadınların istihdamları söz konusu olduğu kadarıyla verimli olmadıklarını ve ortaya koydukları analizlerin cinsiyet özellikli olduğunu ifade etmek gerekiyor. Bu nedenle, Gerek Goldthorpe gerekse Wright'ın yaklaşımları, toplumsal cinsiyet ve sınıf arasındaki etkileşimi açıklayabilecek bir nitelikte değildir. Bu şemalara yöneltilen eleştirilerin çoğu ailenin analiz birimi olarak ele alınmasına yöneliktir. Goldthorpe anaiiz biriminin aile olması gerektiği üzerine ısrar ederken, Wright analiz biriminin birey olduğunu kabul etmiş, ama bu yönde şemasını geliştirme konusunda bir çaba göstermemiştir. Diğer taraftan, ampirik bir araştırmada bu şemalara yöneltilen eleştirileri göz önüne alarak, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ortaya koymaya çalışmak sınıf çözümlemelerinin alanını genişletmeye hizmet edecektir. Ama bu en azından, kadınların çalışma yaşamlarını ve mülk sahipliklerini göz önüne alarak onları belirli sınıf konumlarına yerleştirme çabasıyla mümkün olacaktır.

---

[9] Genel olarak bu iki şema bütün kapitalist toplumlarda kullanılabilecek bir şemadır. Goldthorpe'un şeması Macaristan ve Polonya gibi yeni kapitalist toplumlar da dahil bütün Avrupa'da, Avustralya da ve Kuzey Amerika'da sınıf yapılarının araştırılmasında kullanılmış ve araştırma bulguları bu şemanın bazı sınırlılıklarının olduğuna işaret etse de, başarılı bir şekilde uygulanabileceğini göstermiştir.

[10] Esasen, Goldthorpe, sınıflar arasındaki ayrımların çalışma ilişkilerine dayandığı düşüncesini muhafaza ederek şemasının yeniden uyarlanabileceğini ve çalışmanın özelliklerine dayalı olarak yeni kategorilerin eklenebileceğini vurgular (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 46).

SUMMARY

This study deals with Goldthorpe's and Wright's class approaches, which represent Weberian and Marxist perspectives respectively, and which have influenced the development of class schemes that have been used in recent empirical research. The purpose of this study is to discuss the extent to which these theories represent the two major theoretical traditions of class analysis in sociology and to attract attention to some of the limitations that they possess. By taking into account their class schemes, this study is also concerned with their alternative conceptions of the class structure in modern capitalist societies.

It is pointed out that in some respects their approaches do not represent Weberian and Marxist traditions. Goldthorpe mixes up service class with those whom they serve. Merging service class with large proprietors implies that two classes are equal in certain respects, thereby undermining the distinctiveness of both, and thus omitting one of the fundamental variables emphasized by Weber in class analysis. In addition, the idea of market situation should include at least some connection to the supply and demand for labour power - a point which is mentioned by Weber. As indicated in this study, Wright is concerned to develop a Marxian typology of classes that can be used in empirical research. However, it has often appeared that the revisions required in Marxist theory have involved some major departures from orthodox Marxism. Moreover, his analysis has a close parallel in Weberian approaches to the identification of the individual's class situation with respect to the issue of production-based versus market-based definitions of class. Although, Goldthorpe and Wright have been taken to represent very different theoretical approaches, their analysis of class positions of those between capital and labour constitute their common agenda. But many of the limitations of their analysis arise from their accounts of "middle" and "white collar" class positions.

In this study, it is also emphasized that the operational logic of these two approaches makes the resulting class analysis and class categories themselves gender-specific. As the family are regarded the basic unit of class analysis, as far as women's employment is concerned, Goldthorpe's class scheme is not suitable. Wright's approach, in which the individual rather than the family is regarded as the unit of class analysis, might seem to be more appropriate as far as gender inequalities are concerned. However, his approach shares similar problems with that of Goldthorpe as regards its usefulness in analysing the class position of women.

On the other hand, despite the fact that they have their own limitations and they can be criticized on a number of points, these schemes occupy a central place in sociological research on class analysis and they are used in a wide variety of social context in capitalist societies. As discussed briefly their schemes can also be used in Turkish context with some modifications.

KAYNAKÇA

AHRNE, G.
1990 "Class and Society: A Critique of John Goldthorpe's Model of Social Classes", iç. **John H. Goldthorpe – Consensus and Controvery** (der. J. Clark, C. Modgil ve S. Modgil), Londra: The Falmer Press.

AKDEMİR, N. ve A. ODMAN
2008 "Tuzla Tersaneler Bölgesi'nde Örülen ve Üstü Örtülen Sınıfsallıklar", **Toplum ve Bilim,** 113, s. 49-89.

AKTAŞ, A. S.
2001 "Sınıf Şemaları ve Sınıf Analizleri: Türkiye Örneğine Ampirik bir Yaklaşım", **Toplum ve Bilim,** 90, s. 210-242.

ALTUNTAŞ, B.
2008 "Enformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı", **Toplum ve Bilim,** 112, s. 31-59.

BELEK, İ.
1999 "Sosyal Sınıf, Eğitim, Gelir ve Mahalle: Hangisi Sağlığın en Önemli Belirleyenidir?" **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 99/ 1-2.

BORATAV, K.
1995 **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BOURDIEU, P.
1986 "The Forms of Capital", iç. **Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education** (der. J.E. Richardson), Londra: Greenwood Press.

BRADLEY, H.
1996 **Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality,** Cambridge: Polity.

BRAVERMAN, H.
1974 **Labor and Monopoly Capital**, New York: Monhly Review Press.

BRITTEN, N. ve A. HEATH
1983 "Women, Men and Social Class", iç. **Gender, Class and Work**, (der. E. Gamarnikov), Londra: Heinemann.

CALVERT, P.
1982 **The Concept of Class**, Londra: Hutchinson.

CARCHEDI, G.
1987 **Class Analysis and Social Research**, Oxford: Basil Blackwell.

CROMPTON, R.
1993 **Class and Stratification. An Introduction to Current Debates**, Cambridge: Polity.

DEMİR, E.
1995 "Türkiye'de İşçileşme Süreçleri" **Toplum ve Bilim,** 112, s. 69-85.

DEVINE, F.
2004 **Class Practices**, Cambridge University Press.

EDGELL, S.
1993 **Class,** Londra: Routledge.

ERBAŞ, H.
1993 **Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ.

ERIKSON, R. ve J. H. GOLDTHORPE
1992 **The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies**, Oxford: Clarendon.

EVANS, G.
1993 "Is Gender on the New Agenda?", **European Journal of Sociology**, 44, s. 449-71.

GARNSEY, E.
1981 "The Rediscovery of Division of Labour", **Theory and Society**, 19, s. 337-58.

GIDDENS, A.
1973 **The Class Structure of Advanced Societies**, Londra: Hutchinson.

GOLDSTEIN, J. P.
2006 "Marxian Microfoundations: Contribution or Detour?" **Review of Radical Political Economics**, 38(4): 569–594.

GOLDTHORPE, J. H.
1980 **Social Mobility and Class Structure in Modern Britain**, Oxford: Clarendon

GOLDTHORPE, J. H.
1983 "Women and Class Analysis: In Defence of the Conventional View", **Sociology** 17, 4, s. 465-88.

GOLDTHORPE, J. H.
1984 "Women and Class Analysis: A reply to the Replies", **Sociology,** 18, 4, s.491-499.

GOLDTHORPE, J. H.
1995 "The Service Class Revisited", iç. **Social Change and the Middle Classes** (der T. Butler and M. Savage), Londra: UCL Press.

GOLDTHORPE, J. H.
2000 **On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory**, Oxford, U.K.: Oxford University Press.

HOGAN, R.
2005 "Was Wright Right? High-Class Jobs and the Professional Earnings Advantage", **Social Science Quarterly**, 86(3): 645–663.

KOÇAK, H.
2008 "Türkiye'de İşçi Sınıfı Oluşumunun Sessiz Yılları". **Toplum ve Bilim,** 113, s. 90-126.

MARSHALL, D., ROSE, D., NEWBY, H. ve C. VOGLER
1988 **Social Class in Britain**, Londra: Unwin Hyman.

McRAE, S.
1986 **Cross-Class Families**, Oxford: Clarendon Press.

MEIKINS, P. F.
1989 "A Critique of Wright's Theory of Contradictory Class Locations", iç. **Debate on Class,** (der. E.O. Wright), Londra: Verso.

ÖNGEN, T.
1996 **Prometheus'un Sönmeyen Ateşi**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

PARKIN, F.
1972 **Class Inequality and Political Order**, Londra: Paladin.

REOMER, J.
1982 **A General Theory of Class and Exploitation**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

ROSE, D. ve H. LAURIE
1991 "Household Allocative Systems, Gender and Class Analysis". **Working Papers of the ESRC Research Centre on Micro-social Change**. Paper 6. Colchester: University of Essex.

ROSE, D. ve K. O'REİLLY
1997 **Constructing Classes**, Londra: Office for National Statistics.

SAUNDERS, P.
1990 **Social Class and Stratification**, Londra: Routledge.

SCASE, R ve R. GOFFEE
1982 **The Entrepreneurial Middle Class**, Londra: Croom Helm.

SCOT, J.
1996 **Stratification and Power**, Cambridge: Polity.

TEKELİ, S.
1982 **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**. İstanbul: Birikim Yayınevi.

TURNER, B.
1997 **Eşitlik** (çev., B.S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi.

WEBER, M.
1987 **Sosyoloji Yazıları** (çev. M. Belge), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

WRIGHT, E.O.
1978 **Class, Crisis and the State**, Londra: New Left Books.

WRIGHT, E.O.
1985 **Classes**, New York: Verso.

WRIGHT, E.O.
1987 "The Transformation of American Class Structure, 1960-1980", **American Journal of Sociology**, 87 / 1, s. 1-29.

YANIKLAR, C.
2001 **Class, Status and Gender**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Essex.

YILMAZ, B.
2008 "Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa", **Toplum ve Bilim,** 113, s. 127-145.